

Plútarchos, *Mor.* 505C-D: pár poznámek k prozrazení Pisonova spiknutí

■ MICHAL HABAJ (Trnava)

Abstract:

Plutarch, *Mor.* 505C-D: Some Notes to the Revelation of Pisonian Conspiracy

Although it is primarily through Tacitus' narration of the event that we are able to reconstruct the Pisonian conspiracy, the particular details of the plot can be partially completed from other sources of information. In that regard, relatively little time has been devoted to Plutarch's account – found in his essay *De garrulitate* – of the discovery of the Pisonian plot. The account to some extent poses a problem, as it does not explicitly specify which conspiracy it refers to. In addition, the account is in the form of a moral essay; most importantly, it proffers a version of the events of AD 65 (when the plot was disclosed) that is totally different from that of Tacitus. Therefore, the purpose of this paper is at least partially to incorporate Plutarch's report into the whole, rather foggy portrayal of the Pisonian conspiracy, and simultaneously to point to the fact that Plutarch's report may not be an alternative to Tacitus' one, but rather a complement of it. The author strives to evaluate the various literary and historical elements of the report, as well as its possible sources, and following the knowledge obtained, to assess its informative value within the broader context of the entire conspiracy.

key words: Pisonian conspiracy, Plutarch, *De garrulitate*, literary and historical elements

klíčová slova: Pisonovo spiknutí, Plútarchos, *O tlachavosti*, literární a historické prvky

Úvod

Příběh Pisonova spiknutí historici obvykle rekonstruují na základě Tacitova podání.¹ Tacitovy *Anály* jsou vskutku plnohodnotným zdrojem informací,

¹ Např. GRIFFIN 1984, s. 167-168; FINI 1994, s. 184-188; WIEDEMANN 1996, s. 252; SHOTTER 1997, s. 68-69; MALITZ 2005, s. 82 a další.

ale zdaleka ne jediným. Toto konstatování by mohlo platit i v otázce prozrazení spiknutí. Jedna zpráva o prozrazení spiknutí namířeného proti Neronovi se totiž zachovala i v Plútarchově spisu *O tlachavosti* (*De garrulitate*). Zpráva však zůstává do jisté míry problematická, neboť Plútarchos v dané pasáži výslovně nekonkretizoval, ke kterému povstání se váže, a protože víme, že spiknutí se v průběhu Neronova vládnutí odehrálo vícero,² není definitivně jisté, že se daná Plútarchova pasáž váže právě k Pisonovi. Navzdory této základní nejistotě k Plútarchově zprávě jako k informaci o Pisonově spiknutí přistupovat budeme, k čemuž nás vede následující úvaha: Plútarchos ve svém spise ilustruje vlastní úvahy a argumenty na více historických příkladech, jejichž historický kontext vyzníval pro dobového čtenáře celkem jasně. Při informování o prozrazení spiknutí proti Neronovi proto necítil potřebu ho blíže specifikovat, neboť podle všeho automaticky předpokládal, že čtenář jeho informaci identifikuje. Vyjdeme-li z Tacita, jeví se Pisonovo spiknutí jako vskutku největší chystaná revolta proti císařovi v průběhu jeho vládnutí. Po jeho prozrazení následovaly četné výslechy a tresty, a bylo tedy dostatečně známé. Plútarchos proto svoje exemplum nepovažoval za důležité blíže konkretizovat. Podobný Plútarchův přístup, kdy předpokládá u čtenáře jisté znalosti, najdeme i v jiných částech spisu *O tlachavosti* a také v jeho dalších dílech,³ bereme-li tedy toto Plútarchovo chování v úvahu, budeme přistupovat k pasáži v jeho spisu jako k dalšímu zdroji o prozrazení Pisonova spiknutí.⁴

Vzhledem k odlišnostem obou verzí – Plútarchově a Tacitově – je pro lepší pochopení dalšího textu uveďme. Tacitus píše: *Sed mirum quam inter diversis generis ordines, aetates sexus, dites pauperes taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio coepit e domo Scaevini. qui pridie insidiarum multo*

² SUET. *Ner.* 36.

³ Ve spisu *O tlachavosti* kupříkladu počítá se skutečností, že Anacharsis je postava, kterou čtenář zná, a nemá potřebu ho dále představovat (PLUT. *Mor.* 504F-505A). Skutečnost, že Anacharsis patřil mezi známé postavy, dokládá celá řada antických autorů, kteří ho zminují: HDT. IV,76-77; CIC. *Tusc. Disp.* V,32; ATHEN. IV,159, X,428, 437, XIV,613; AEL. *VH.* V,7; DIOG. LAERT. I,101-105. Ilustrativním příkladem je také zmínka o Harmodiovi a Aristogeitonovi, o kterých také nepotřeboval říci více, než že se jednalo o spiklence (PLUT. *Mor.* 505 E-F). Každý Řek znal jejich jména a příběhy, které je doprovázely (THUC. VI,54-59; ARIST. *Ath. Pol.* XVIII,2). Příklad ze životopisů přináší např. PELLING 2007, s. 153.

⁴ Plútarchovu verzi asocioval s Pisonovým spiknutím také SHERK (1988, s. 70). Podobně V. E. PAGÁN (2004, s. 83-84) přistouplila k Plútarchově pasáži jako k verzi o Pisonově spiknutí.

*sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra rettuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo et in mucronem ardescere iussit eamque curam liberti Milicho mandavit. simul adfluentius solito convivium ininitum, servorum carissimi libertate et alii pecunia donati; atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. postremo vulneribus ligamenta quibusque sistitur sanguis parare eundem Milichum monet, sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere. de consequentibus [consentitur]. nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit simulque immensa pecunia et potentia observabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria.*⁵ Plútarchos uvedl následující příčinu: τὴν δὲ Ῥωμαίων πόλιν ἐκώλυσεν ἐλευθέρων γενέσθαι, Νέρωνος ἀπαλλαγείσασιν, ἐνὸς ἀνδρὸς ἀδολεσχία. μία γὰρ ἦν νύξ, μεθ' ἣν ἔδει τὸν τύραννον ἀπολωλέναι, παρεσκευασμένων ἀπάντων: ὁ δὲ μέλλων αὐτὸν ἀποκτινύναι, πορευόμενος εἰς θέατρον ἰδὼν τινα τῶν δεδεμένων ἐπὶ θύραις μέλλοντα προσάγεσθαι τῷ Νέρωνι καὶ τὴν αὐτοῦ τύχην ἀποδυρόμενον, ἐγγὺς προσῆλθεν αὐτῷ καὶ προσψιθυρίσας, εὐχου' φησὶν, ὦ ἄνθρωπε, τὴν σήμερον ἡμέραν παρελθεῖν μόνον, αὔριον δὲ μοι εὐχαριστήσεις'.⁶

⁵ Tac. *Ann.* XV,54: „Vskutku udivuje, jak mezi lidmi různého původu, stavu, věku a pohlaví, mezi bohatými a chudými bylo mlčenlivostí všechno udrženo v tajnosti, až vzešla zrada ze Scaevinova domu. Ten měl den před útokem dlouhý rozhovor s Antoniem Natalem, potom se vrátil domů, zapečetil závěť a vytáhl z pochvy dýku, o které jsem se právě zmínil. Zlobil se, že je stářím otupěná, a poručil ji na kameni nabrousit a rozpálit až v břitkost. Dal to na starost propuštění Milichovi. Současně dal vystrojit hostinu nad obyčej bohatší a nejmilejší otroky obdaroval jednak svobodou, jednak penězi. Ale on sám byl zasmušilý a zřejmě zaměstnán vážnými myšlenkami, třebaže roztržitými řeči předstíral veselost. Konečně dal přichystat obvazy na rány prostředky k zastavení krve a vyzval k tomu též Milicha, buď že tento o spiknutí věděl a byl až dotud věrný, anebo o tom nevěděl a tehdy poprvé pojal podezření, jak přemnozí zaznamenali. Neboť jakmile otrocká duše uvážila odměny za věrolomnost a přitom jí kynula suma peněz i moc, ustoupilo vědomí povinnosti, ochránčovo blaho i vzpomínka na udělenou svobodu“ (překlad MINAŘÍK – HARTMANN).

⁶ PLUT. *Mor.* 505C-D: „Byla to lidská tlachavost, která zabránila Římu osvobodit se odstraněním Nerona. Protože když už zůstávala jen jedna noc do tyranovy smrti a všechny přípravy byly hotové, viděl muž, který ho měl zabít, na cestě k divadlu při

Plútarchos poznal zjevně jinou verzi než Tacitus. Verzí jednotlivých prvků celého příběhu Pisonova spiknutí se v Římě ústní i písemnou formou šířilo více. Sám Tacitus naznačuje ve svém výkladu o Pisonově spiknutí existenci rozličných verzí hned třikrát.⁷ Historici se však při rekonstrukci prozrazení povstání opírají téměř výhradně o Tacita a Plútarchovu verzi obcházejí. Na základě textu samotných *Análů* se přitom zdá, že Tacitus disponoval zdroji hlavně v otázce potlačení spiknutí,⁸ ale jeho počátky,⁹ zapojené členy,¹⁰ jejich přesné motivace¹¹ a vzájemnou provázanost znal jen mlhavě.¹²

Plútarchovo tvrzení má proto v historiografii své místo, ačkoli uvedl svou verzi v moralistickém spisu, a nikoli v historickém díle. Navzdory tomu nebyla dodnes příslušná pasáž Plútarchova spisu z historiografického pohledu patřičně přezkoumána. Z tohoto důvodu jí věnujeme následující řádky, na kterých se alespoň ve zkratce zaměříme na vyhodnocení relevantnosti obsahu Plútarchova příběhu, jeho vztahu k Tacitovi a jeho kontextualizaci do rámce, který o prozrazení spiknutí od Tacita máme. Analýzu a vyhodnocení Plútarchovy verze uvedeme metodologicky ve třech bodech:

vstupu do paláce vězně odváděného k Neronovi, jak si stěžuje na svůj zlý osud. Přistoupil k vězni a zašeptal mu: „Jen se modli člověče, aby dnešek přešel, a zítra mi budeš vděčný.““

⁷ Tacitus poprvé připomíná rozdílnost verzí při analýze Pisonových možných soupeřů o trůn (*Ann.* XV,52). Podruhé prozrazuje protichůdné verze v případě původu Scaevinovy dýky, kterou měl v plánu použít při Neronově vraždě (*Ann.* XV,53). Potřetí narazíme na to, že se musí vypořádat se dvěma verzemi, v případě začlenění Milichovy účasti na spiknutí (*Ann.* XV,54).

⁸ Události, které následovaly po odhalení, popsal podle svých slov i díky protokolům senátu (*Ann.* XV,74). Jeho výklad je tedy možná i z tohoto důvodu přesnější a názavnější. Diskutuje se sice o tom, s jakou přesností Tacitus na protokoly navázal, poslední výzkumy založené na porovnání nalezených protokolů s jeho textem však ukazují, že obsah některých skutečně znal, i když k nim nejednou přistoupil ze své perspektivy. Viz BARRETT–YARDLEY 2008, s. xxii–xxiii. K Tacitově perspektivě viz také číslo 120/1 (1999) časopisu *American Journal of Philology*, věnované právě Tacitovi a jeho percepci konzulských akt. Kromě protokolů identifikuje Tacitus i svůj další zdroj, jímž byl Fabius Rusticus (*Ann.* XV,61).

⁹ *Tac. Ann.* XV,49.

¹⁰ *Tac. Ann.* XV,51.

¹¹ Konkrétní důvody, které vedly spiklence k činu, uvedl Tacitus jen v případě Lucana, Afrania Quintiana a Faenia Rufa. U Flavia Scaevina Tacita dokonce překvapilo, že se do projektu zapojil (*Ann.* XV,49–50).

¹² *Tac. Ann.* XV,54.

(1) Analýza literárních a historických prvků Plútarchova spisu. Spis *O tlachavosti* napsal jeho autor se zjevným morálním záměrem a historické příběhy využil pro ilustraci svých tvrzení. Vystává tak otázka, zda Plútarchos využitě příběhy přeformuloval, aby byly v souladu s jeho argumentací, a pokud ano, pak podle jakého vzorce. Zodpovězení této otázky je klíčové pro určení historické relevantnosti jednotlivých prvků pasáže.

(2) Plútarchovy a Tacitovy zdroje. Verze obou autorů se liší, z čehož vystává otázka, zda disponovali jinými prameny, nebo je jejich odlišnost výsledkem selekce obou autorů. V případě, že Plútarchos mohl Tacitovu verzi znát, můžeme opět, podobně jako v bodě (1), mluvit o selekci či modifikaci, která vycházela z povahy jeho spisu, což také vypovídá o relevantnosti Plútarchovy verze.

(3) Začlenění zprávy do kontextu. Na základě vyhodnocení předcházejících dvou bodů se pravděpodobné prvky Plútarchovy zprávy pokusíme zapojit do rekonstrukce událostí, které prozrazení spiknutí provázely.

Literární a historické prvky

Plútarchos napsal svůj spis *O tlachavosti* s jasným morálním záměrem. Čtenáře varuje před přílišnou tlachavostí, která ho připravuje o posluchače a důvěryhodnost. Z tohoto pohledu ji hodnotí hůře než nemírné pití vína.¹³ Destruktivní důsledky tlachavosti, stejně jako heroické příklady mlčení, ilustroval Plútarchos na velkém počtu příkladů z historie a mytologie.¹⁴ Výčet příkladů ukončil hodnocením tlachavosti jako choroby a podstatnou část spisu věnoval postupu jejího léčení.¹⁵ Celé dílko tak má moralistický, nikoli historický charakter. Historické příběhy v jeho argumentaci plní úlohu potvrzování Plútarchových východisek. Tento postup s sebou nese nebezpečí modifikování příběhů, neboť Plútarchos nutí některé prvky zdůraznit, jiné potlačit. Zda se Plútarchos dopustil modifikace i v naší pasáži o spiknutí, přímo zjistit nemůžeme: nemáme ji totiž s čím porovnat, protože daná verze je v antické literatuře jedinečná a ani v jiných Plútarchových dílech ji nenacházíme. Naštěstí Plútarchos využil ve spisu *O tlachavosti* i další příklady, které nacházíme v jeho srovnávacích životopisech, díky čemuž můžeme jeho práci s historickými fakty v tomto konkrétním moralistickém spisu podrobit komparativní analýze. Příběhů, které se objevují zároveň ve spisu *O tlachavosti*

¹³ 502E-504E.

¹⁴ 504E-510C.

¹⁵ 510C-514F.

vosti a v *Životopisech*, je sice více,¹⁶ věrně je ale reprezentuje informace o Sullově dobytí Athén, kterou Plútarchos uvedl ve spisu společně s informací o ztroskotání Pisonova spiknutí jakožto příklad destruktivních důsledků tlachavosti.¹⁷ Při porovnání přitom vycházíme z několika předpokladů. V první řadě vycházíme z teze, že rozdíly mezi oběma verzemi nejsou v tomto případě důsledkem toho, že by Plútarchos získal nějaké nové informace. Z obsahové komparace vyplývá, že Plútarchos zjevně pracoval v Sullově biografii se všemi informacemi, které měl i při psaní spisu *O tlachavosti*. Vycházíme-li ze skutečnosti, že moralistický spis patří mezi Plútarchova vůbec poslední díla,¹⁸ můžeme celkem odůvodněně předpokládat, že při jeho psaní vycházel z týchž faktů jako při sepisování biografie. Rovněž vycházíme z teze, že rozdíly mezi těmito pracemi nejsou výsledkem Plútarchovy nedostatečné konzultace pramenů při psaní spisu *O tlachavosti*, resp. nevycházejí jenom z jeho spoléhání se výhradně na svou paměť. Van de Stockt dokázal, že Plútarchos konzultoval svoje texty i při psaní moralistických spisů.¹⁹ Dodejme, že Plútarchos v některých případech využíval také své moralistické spisy při psaní biografií,²⁰ z čehož můžeme soudit, že je nepovažoval za méně spolehlivé. Proto soudíme, že rozdíly mezi biografiemi a spisy vyplynuly z Plútarchovy programatické snahy zaměřit každé z těchto

¹⁶ Např. *PLUT. Mor.* 506C-D – *PLUT. Dem.* 28; *PLUT. Mor.* 506D-E – *PLUT. Eum.* 6-7; *PLUT. Mor.* 508F-509A – *PLUT. Dio.* 7.

¹⁷ 505A-B.

¹⁸ Chronologické zařazení jednotlivých děl zůstává velikým problémem. Průlomovou prací byla v tomto směru studie C. P. JONESE (1966). Spis *O tlachavosti* však v ní byl zařazen mezi vůbec první Plútarchovy moralistické spisy. JONES (1966, s. 70) přitom nevzal v úvahu, že se Plútarchos ve spisu zmínil také o Eumenovi, který přiměl lstí své vojáky, aby zůstali v jeho vojsku (506D-E); to je informace, ke které se dostal bezpochyby až při práci na Eumenově biografii, která patří mezi jeho nejpozdnější. Více k tomu NIKOLAIDIS 2005, s. 316; NIKOLAIDIS 2008, s. 230. Poslední bádání ukázalo, že je spis nutno datovat do mnohem pozdější doby. Dokonce bývá počítán mezi díla, která vznikla až v době Traianově. Srov. DUMORTIER 1975, s. 224; PETTINE 1992, s. 28-29; NIKOLAIDIS 2008, s. 230. Lze také dodat, že biografie Sully a spis *O tlachavosti* mohly vznikat v téže době, neboť i biografie Sully patří mezi pozdní díla (NIKOLAIDIS 2005, 307-309) a víme, že Plútarchos pracoval na biografiích a moralistických spisech současně. Srov. GEIGER 2008, s. 5.

¹⁹ Dokázal to na příkladu spisů *De tranquillitate animi* a *De adulate et amico*. Srov. VAN DER STOCKT 2008, s. 596.

²⁰ SANCHEZ 2008, s. 214-215.

děl jiným směrem. I když se v biografiiích zaměřuje i na moralistickou stránku svých osobností, pokouší se o větší objektivitu při popsání historických událostí.²¹ Právě z tohoto nastavení obou typů prací následně vzešlo v Plútarchově případě odlišné pojetí některých faktů v biografiiích a moralistických spisech. Rozsáhlou komparaci biografiií a moralistických spisů se snahou postihnout Plútarchův přístup v těchto formách vypracoval A. Nikolaidis a její závěr můžeme shrnout jeho vlastními slovy: „When the treatment of a character or the account of an event in the *Moralia* is different from the respective treatment or account in the *Lives*, this difference sometimes betrays Plutarch's genuine and settled beliefs on the matter concerned, and sometimes is due to adaptations of his material, so as to serve the context or the objectives of the essay at hand.“²²

Přejděme nyní k samotné komparaci zmíněných pasáží v Sullově biografii a ve spisu *O tlachavosti*. Plútarchos ve zprávě informuje o Sullovi, který stál s vojskem před Athénami a potřeboval v co nejkratším čase dobýt město, neboť ho v jiných částech Středomoří čekaly další úkoly: vypořádat se v Malé Asii s Mithridatem a v Římě se stranou Gaia Maria. Byla to právě tlachavost, která Sullovi pomohla rychle se zmocnit města a Athéňany uvrhla do neštěstí. Sulla měl ve městě své lidi a ti si vyslechli starce, kteří u holiče probírali obranu města a zhodnotili, že město nebylo dostatečně chráněné při Heptachalku. Špióni okamžitě předali informaci Sullovi a ten díky ní město uprostřed noci nečekaně dobyl.

Příběh se tedy uchoval kromě zkoumaného spisu i v Plútarchově biografii Sully.²³ Při komparaci jeho prvků v obou pramenech se zaměříme na odlišnosti v jeho kontextu a průběhu. Příběh se sice v obou pracích odvíjí v zása-

²¹ Plútarchos definuje tuto snahu celkem jasně v životopisu Kimóna (*Cim.* 2,4-5): ... ὥσπερ γὰρ τοὺς τὰ καλὰ καὶ πολλὴν ἔχοντα χάριν εἶδη ζωγραφούντας, ἂν προσῆ τι μικρὸν αὐτοῖς δυσχερές, ἀξιούμεν μῆτε παραλιπεῖν τοῦτο τελέως μῆτε ἐξακριβοῦν: τὸ μὲν γὰρ αἰσχροῦν, τὸ δ' ἀνομοίαν παρέχεται τὴν ὄψιν: οὕτως, ἐπεὶ χαλεπὸν ἐστὶ, μᾶλλον δ' ἴσως ἀμήχανον, ἀμεμφῆ καὶ καθαρὸν ἀνδρὸς ἐπιδείξει βίον, ἐν τοῖς καλοῖς ἀναπληρωτέον ὥσπερ ὁμοιότητα τὴν ἀλήθειαν. τὰς δ' ἐκ πάθους τινὸς ἢ πολιτικῆς ἀνάγκης ἐπιτρεχούσας ταῖς πράξεσιν ἀμαρτίας καὶ κήρας ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινοῦ ἢ κακίας ποιηρέματα νομίζοντας οὐ δεῖ πᾶν προθύμως ἐναποσημαίνειν τῇ ἱστορίᾳ καὶ περιττῶς, ἀλλ' ὥσπερ αἰδουμένους ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἰ καλὸν οὐδὲν εἰλικρινές οὐδ' ἀναμφισβήτητον εἰς ἀρετὴν ἤθος γεγονὸς ἀποδίδωσιν.

²² NIKOLAIDIS 2008, s. 230.

²³ PLUT. *Sull.* 14.

dě ve stejném kontextu (Sulla potřebuje co nejrychleji dobýt Athény, které vzdorují), ale v detailech se obě verze odlišují. Zatímco ve spisu Sullu k dobytí města tlačí nebezpečí ze strany Mithridata a v Římě ze strany Mariovců, kteří se jej již zmocnili, v biografii se Sulla převratu v Římě teprve obává a čas ho tlačí hlavně kvůli neúnosným nákladům, které musí vynakládat při obléhání města. Celý historický příklad ve spisu zakončuje pointa, ke které Plútarchos v moralistickém spisu příběhem směřoval: Sulla zničil Athény ne pro činy obyvatelů města, ale pro jejich slova, kterými ho uráželi. Tento motiv připomněl i v biografii, ale jen jako druhou možnou příčinu v jiném kontextu, a nerozvedl ho do té míry jako ve spisu.²⁴ Právě tyto rozdíly prozrazují, jak Plútarchos se svou informací ve spisu pracuje. Základní rámec příběhu nezměnil, ale koncepce moralistického spisu ho přivedla v porovnání s biografií k jinému podání detailů. Zkusme těchto pár poznatků přenést na pasáž o prozrazení Pisonova spiknutí.

Vycházejíce z naší analýzy výše můžeme předpokládat, že Plútarchos nezměnil kontext příběhu a zůstal věrný tomu, co slyšel, resp. četl. Příběh tedy podle všeho skutečně patřil do celé variety různých příhod, které se o Pisonově spiknutí šířily. Problém vyvstává s jeho přesností, protože díky předcházející komparativní analýze víme, že Plútarchos ve spisu nekladl v porovnání s biografiemi tak velký důraz na detaily. Základní myšlenkovou následnost určovala koncepce díla: kritika tlachavosti; z toho důvodu nebyly informace o čase (den před spiknutím) či protagonistovi Plútarchova příběhu (muži, který měl Nerona zabít²⁵) ve spise natolik důležité. Práci s nimi diktovala literární plynulost textu více nežli snaha o objektivitu. Plútarchovo tvrzení, že právě tlachavost jeho protagonisty byla hlavním důvodem zkázy celého podniku, představuje další problém. Víme, že Pisonovo spiknutí se ve spisu objevilo z jediného důvodu: jedna z verzí o jeho prozrazení umožňovala Plútarchovi zdůraznit konkrétní lidskou vlastnost – tlachavost. Bez ohledu na to, zda Plútarchos skutečně znal, nebo neznal i další verze, koncepce spi-

²⁴ Athéňané se měli vysmívat Sullovi pro jeho pleť slovy: „Má Sulla tvář jak moruši, jež moukou posypaná.“ Informaci najdeme i v biografii, ale v úplně jiném kontextu (PLUT. *Sull.* 2).

²⁵ W. C. HELMBOLD poměrně odvážně, vycházejce z TAC. *Ann.* XV,50, navrhl, že by Plútarchovým protagonistou mohl být Subrius Flavus. Hledání konkrétní identity Plútarchova muže je při stavu našich pramenů nemožné a Tacitus Subria Flava v kontextu prozrazení spiknutí vůbec nezmiňuje. Helmboldův návrh se tak jeví jako těžko udržitelný.

su *O tlachavosti* připouštěla jenom tuto jedinou, podobně jako v případě Sully a Athén připouštěla při vysvětlení napadení řeckého města jenom jednu motivaci: řeči jeho obyvatelstva. Z literárně-historického hlediska tak zůstává Plútarchovo tvrzení v tomto případě relativní.

Plútarchovy zdroje

Vzhledem k rozdílnosti Plútarchovy a Tacitovy verze vyvstává otázka, zda tuto rozdílnost můžeme připsat použití rozdílných pramenů, nebo je výsledkem selekce autorů. Zodpovězení této otázky může zčásti přispět k osvětlení relevantnosti Plútarchovy pasáže, neboť v případě, že bychom přijali předpoklad, že znal obě verze, získali bychom další indicii pro tvrzení naznačené výše: verze ze spisu není jedinou, kterou Plútarchos znal, a její zasazení do výkladu Pisonova spiknutí jakožto spouštěče jeho prozrazení je vskutku jen výsledkem tematické selekce.

Plútarchův životopis Nerona se nezachoval, a my proto nevíme, zda znal i verzi, kterou zmiňuje ve svém díle Tacitus. Je to však pravděpodobné, neboť zdroje mu k tomu nechyběly. V této souvislosti připomeňme jen několik základních faktů. Plútarchos byl současníkem Pisonova spiknutí a v roce 68 se dokonce zúčastnil her, které se konaly za Neronovy přítomnosti v Delách.²⁶ Za svého života získal mnoho římských přátel a Řím vícekrát navštívil.²⁷ Právě poznatky získané ústním podáním posloužily Plútarchovi jako důležitý zdroj informací o soudobých dějinách.²⁸ V neposlední řadě však mohl sáhnout i po římských autorech. Plútarchos se sice začal učit latinsky až v pozdějším věku a nedosáhl v ní úrovně srovnatelné s mateřským jazykem,²⁹ široká paleta římských autorů, které ve svých dílech, hlavně v životopisech Římanů, použil, však přece jen dokumentuje, že latinsky uměl plynule a četl bez omezení.³⁰

²⁶ PLUT. *Mor.* 385B.

²⁷ Částečný výčet Plútarchových římských přátel najdeme v jeho spisu *Hovory při hostině*. Viz také JONES 1971, s. 39-64; STADTER 2007, s. 16-17.

²⁸ Víme, že znal očitě svědky události, např. Mestria Flora (*Oth.* 14), které při psaní soudobých dějin využil. Využití orální tradice se opakuje při výkladu o starších dějinách v Plútarchově díle vícekrát, např. PLUT. *Sull.* 14, anebo i v samotném spisu *O tlachavosti* nacházíme příběh o Leaině (505D-E), o kterém Pausaniás uvádí, že ho nikde nečetl, ale Athénané ho dobře znají (I,23).

²⁹ PLUT. *Dem.* 2.

³⁰ SCETTINO 2014, s. 423-424.

Navzdory tomu, že se Plútarchova biografie Nerona nezachovala, jeho životopisy Othona a Galby prozrazují, že Plútarchos při psaní soudobých dějin použil více zdrojů a v některých případech i zdroje shodné s paralelním výkladem Tacita v *Dějinách*.³¹ Vycházejíce ze současného stavu bádání můžeme se značnou pravděpodobností zároveň vyloučit, že Plútarchovým zdrojem byl právě Tacitus,³² a podobně také, že Tacitus využíval při psaní římských dějin dílo Plútarchovo.³³

Plútarchos a Tacitus tedy vycházeli při výkladu soudobých římských dějin z podobných zdrojů a předpokládáme, že toto konstatování platí i v případě Plútarchova životopisu Nerona. Společnými zdroji mohlo být vícero autorů, např. Cluvius Rufus³⁴ nebo Plinius Starší,³⁵ popřípadě dodnes neznámý autor.³⁶ V případě Pisonova spiknutí uvádí Tacitus výslovně, že kromě jiných vycházel z Plinia;³⁷ teoreticky mohl navázat též na Fabia Rustica,³⁸ ale bezpochyby i na další, dnes neidentifikovatelné autory.³⁹ Mezi neidentifikova-

³¹ Ke shodě pramenů mezi první knihou Tacitových *Dějin* a Plútarchovými biografiemi více FUHRMAN 1960, s. 264-269. Plútarchos sám zmiňuje jménem Marka Cluvia Rufa (*Oth.* 2) a Iulia Secunda (*Oth.* 9). V případě druhého jmenovaného lze předpokládat, že ho využil jen v případě Othonova životopisu, ale ne při psaní Neronovy biografie. Pro komparaci Plútarchovy práce s prameny v biografiích Othona a Galby s Tacitem viz také DE BLOIS 2014, s. 272-275 a SCETTINO 2014, s. 433-435.

³² S ohledem na to, že Plútarchovy *Životopisy císařů* zřejmě předcházely Tacitovým *Dějinám*, na ně Plútarchos nemohl navázat. Viz MARTIN 1981, s. 190; ASH-WELLESLEY 2009, s. xxix. Více autorů zavrhu možnost, že by Plútarchos využíval Tacita, i na základě vnitřní analýzy a komparace textů. Viz SYME 1958, s. 674; SAGE 1990, s. 894. Proti tomu například RAOSS 1960, s. 46-122.

³³ Skutečnost, že Tacitus Plútarcha nikde neuvádí, že jako člověk žijící v Itálii mohl sáhnout po místních pramenech, a nemusel tak využívat práce řeckého autora, anebo to, že psal zcela jiný typ díla než Plútarchos, ještě s jistotou nic nedokazuje, nicméně do značné míry naznačuje, že Tacitus Plútarcha nijak podstatně nekonzultoval.

³⁴ Proti tomu TOWSAND 1960, s. 107.

³⁵ Tacitus cituje Pliniovo dílo *Bella Germaniae* (*Ann.* I,69). Dále TOWSAND 1964, s. 470-471; SAGE 1990, s. 893-897.

³⁶ GEORGIADOU 2014, s. 254.

³⁷ *TAC. Ann.* XV,53.

³⁸ *TAC. Ann.* XV,61.

³⁹ Tacitus sám zmiňuje další zdroje, ale konkrétně je nejmenuje v pasáži *Ann.* XV,54.

telné zdroje můžeme započítat i senátní záznamy (*commentarii senatus*). Tacitus obsah některých z těchto záznamů znal a jednou je dokonce přímo v souvislosti s Pisonovým spiknutím zmiňuje.⁴⁰ Tacitova poznámka vycházející ze senátních akt nás informuje o tom, že po potlačení spiknutí padl návrh na výstavbu chrámu božskému Neronovi na náklady státu. Dokážeme si představit, že právě tato informace týkající se oslavy panovníka byla hlavním předmětem oficiálního záznamu. Zaměříme-li se však na události ve Scaevinově domě, které následně vedly k prozrazení celé akce (XV,54), musíme konstatovat, že se je Tacitus bezesporu ze senátních akt nedozvěděl, protože sám výslovně tvrdí, že tyto události zaznamenali mnozí.⁴¹ Není proto důvod se domnívat, že by se o nich nedozvěděl Plútarchos, obzvláště víme-li i na základě Plútarchových zdrojů v biografii Othona a Galby shodných s Tacitovými *Dějiny*, že Plútarchos znal v jiných případech celou varietu Tacitových verzí. U obou autorů platí, že v případě potřeby využívali i informace získané z doslechu.⁴² Nemůžeme proto vyloučit, že se každý z nich dostal touto cestou k celkově jiné verzi, zdá se to však nepravděpodobné, uvážíme-li, jakého významu povstání nabylo. Verzí vzniklo mnoho a můžeme předpokládat, že se během dlouhého období, které uplynulo od Pisonova spiknutí do napsání spisu *O tlachavosti*, v Římě velice rozšířily.⁴³ Vzhledem k zajímavé vypravěčské pointě to můžeme očekávat obzvláště u těch verzí, které se dochovaly.

Na základě předcházejících předpokladů se tedy zdá, že rozdílnost Plútarchovy a Tacitovy verze není výsledkem neznalosti příslušných pramenů navzájem, nýbrž může být selekcí obou autorů. Na druhou stranu je třeba příznat, že závěry se v této otázce vyvozují obtížně a každý předpoklad zůstává jen více či méně pravděpodobnou hypotézou.

Úvedení do kontextu

Z předcházejícího textu vyplývá, že Plútarchos podle všeho znal Tacitovu verzi o odhalení Pisonova spiknutí,⁴⁴ ale koncepce spisu *O tlachavosti* ho

⁴⁰ Viz pozn. č. 8.

⁴¹ TAC. *Ann.* XV,54,3.

⁴² Tacitus dokládá orální svědectví v *Análech* dvakrát: *Ann.* III,16; XI,27. K Plútarchovi více v pozn. 28.

⁴³ Samotný Tacitus připomíná šíření mnoha verzí týkajících se spiknutí hned třikrát: TAC. *Ann.* XV,52.53.54.

⁴⁴ Plútarchovo konání by nebylo v tomto případě nijak výjimečné, protože ve svých biografii uvádí vícekrát různé varianty, např. PLUT. *Alc.* 13; *Nic.* 11.

vedla k zdůraznění jiné verze, a hlavním spouštěčem odhalení spiknutí se tak pro Plútarcha stala tlachavost jednoho ze spiklenců. Ve skutečnosti jím však zřejmě nebyla, neboť Plútarchos v dané verzi přiznává, že muž na mučidlech nic neprozradil. Nelze tedy očekávat, že by jeho svědectví bylo zásadní a vedlo k odhalení široké sítě pachatelů. Navíc víme, že nebyl jediným vyslechnutým, neboť nějakou dobu před ním byla podrobena výslechu i jiná účastnice povstání, Epicharis.⁴⁵ Plútarchův text však má svůj význam pro pochopení kontextu celého spiknutí. Poukazuje totiž na rozsah, který spiknutí nabralo. Zjevně se neomezilo jen na několik osob, ale rozšířilo se do takových rozměrů, kdy už ani samotní spiklenci zřejmě nevěděli, kdo je do něho zapojen. Dokumentuje to již zmiňovaná Tacitova zpráva o Epicharitě, která přemlouvala k účasti důstojníky v Misenu. Tacitus přitom nevěděl, jak se Epicharis o události dozvěděla, a v podobné situaci nacházíme římského historika i v domě muže, který měl Nerona zabít: Scaevina. Tacitus nevěděl, zda se jeho propuštěnec Milichus dozvěděl o spiknutí až v osudný den, nebo o něm věděl již delší dobu. S ohledem na četnost zasvěcených bylo spiknutí těžké utajit. Právě v tomto kontextu je třeba vnímat i Plútarchovu zprávu. Její protagonista, jeden z mnohých spiklenců, posunul své informace v dobré vůli dále. Jeho prořeknutí ještě zřejmě nevedlo k prozrazení celého spiknutí, ale přispělo k němu. V daném období se již informace o spiknutí na Neronově dvoře musely množit. Případy typu Epicharity a Plútarchova protagonisty nebyly zřejmě jediné, a když se na Neronově dvoře objevil ještě i Scaevinův propuštěnec, císařská administrativa zahájila rozsáhlejší vyšetřování. Zdá se, že Plútarchova verze v takovém kontextu nepředstavuje alternativu Tacitovy zprávy, ale můžeme ji považovat za komplementární informaci, která Tacita doplňuje. Definitivní jistota však vzhledem k pramenné bázi chybí a celá řada uvedených argumentů zůstává na úrovni hypotéz.

Bibliografie:

Prameny:

- PAUSANIAS. *Cesta po Řecku I*. Překlad Helena BUSINSKÁ. Praha: Svoboda 1973.
- PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*. Překlad V. BAHNÍK a kol. Praha: Arista – Baset – Maitrea 2007.

⁴⁵ TAC. *Ann.* XV,51.

- PLÚTARCHOS. *Moralia VI*. Překlad W. C. HELMBOLD. Cambridge – London: Harvard University Press 1962.
- PLÚTARCHOS. *Lives II*. Překlad B. PERRIN. Cambridge – London: LOEB 1914.
- SUETONIUS. *Životopisy dvanácti císařů*. Přel. Bohumil RYBA – Jana NECHUTOVÁ. Praha: Svoboda 1974.
- TACITUS. *Letopisy*. Přel. Antonín MINAŘÍK – Antonín HARTMANN. Praha: Svoboda 1975.

Sekundární literatura:

- ASH, Rhiannon – WELLESLEY, Kenneth (vyd.). *Tacitus. The Histories*. London: Penguin 2009.
- BARRETT, Anthony – YARDLEY, John (vyd. a přel.). *Tacitus. The Annals*. Oxford: Oxford University Press 2008.
- DE BLOIS, Lukas. Plutarch's Galba and Otho. In *A Companion to Plutarch*. Vyd. M. Beck. Oxford: Wiley Blackwell 2014, s. 267-278.
- FINI, Massimo. *Nero. Zweitausend Jahre Verleumdung*. München: Herbig 1994.
- FUHRMAN, Manfred. Das Vierkaiserjahr bei Tacitus. Über den Aufbau der Historien Buch I-III. *Philologus*, 1960, 104, s. 250-278.
- GEIGER, Joseph. *Lives and Moralia: How Were Put Asunder. What Plutarch Hath Joined Together*. In *The Unity of Plutarch's work: 'Moralia' Themes in the 'Lives', Features of the 'Lives' in the 'Moralia'*. Vyd. A. NIKOLAIDIS. Berlin – New York: de Gruyter 2008, s. 5-15.
- GEORGIADOU, Aristoula. The Lives of the Caesars. In *A Companion to Plutarch*. Vyd. M. BECK. Oxford: Wiley Blackwell 2014, s. 251-267.
- GRIFFIN, Miriam. *Nero. The End of a Dynasty*. New York: Routledge 1984.
- JONES, Christopher. *Plutarch and Rome*. Oxford: Oxford University Press 1971.
- MALITZ, Jürgen. *Nero*. Oxford: Blackwell 2005.
- MARTIN, Ronald. *Tacitus*. London – Berkeley: University of California Press 1981.
- NIKOLAIDIS, Anastasios. Plutarch's Methods: His Cross-references and the Sequence of the *Parallel Lives*. In *Historical and Biographical Values of Plutarch's Works. Studies Devoted to Professor Philip A. Stadter by the International Plutarch Society*. Vyd. A. P. JIMÉNEZ – F. TITCHENER. Málaga – Utah, s. 283-323.
- NIKOLAIDIS, Anastasios. Plutarch's Heroes in the *Moralia*: a Matter of *Variatio* or Another (More Genuine) Outlook? In *The Unity of Plutarch's work*:

- '*Moralia*' Themes in the 'Lives', Features of the 'Lives' in the 'Moralia'. Vyd. A. NIKOLAIDIS. Berlin – New York: de Gruyter 2008, s. 219-235.
- PAGÁN, E. Victoria. *Conspiracy Narratives in Roman History*. Austin: University of Texas Press 2004.
- PELLING, Christopher. De Malignitate Plutarchi. Plutarch, Herodotus and the Persian Wars. In *Cultural Responses to the Persian wars*. Vyd. E. BRIDGES – E. HALL – P. J. RHODES. Oxford: Oxford University Press 2007, s. 145-164.
- RAOSS, Mariano. La rivolta di Vindice ed il successo di Galba. *Epigraphica*, 1960, 22, s. 37-151.
- SAGE, Michael. Tacitus' Historical Works. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 1990, II, 33.2, s. 851-1643.
- SANCHÉZ, Ana Vicente. Plutarco Compositor de *Vitae* y *Moralia*: análisis intratextual. In *The Unity of Plutarch's work: 'Moralia' Themes in the 'Lives', Features of the 'Lives' in the 'Moralia'*. Vyd. A. NIKOLAIDIS. Berlin – New York: de Gruyter 2008, s. 209-219.
- SHERK, Robert (vyd. a přel.). *Translated Documents of Greece & Rome VI*. Cambridge: Cambridge University Press 1988.
- SHOTTER, David. *Nero*. London – New York: Routledge 1997.
- SCHETTINO, Maria. The Use of Historical Sources. In *A Companion to Plutarch*. Vyd. M. BECK. Oxford: Wiley Blackwell 2014, s. 417-437.
- SYME, Ronald. *Tacitus*. Oxford: Clarendon Press 1958.
- TOWSAND, Gavin. The Sources of the Greek in Suetonius. *Hermes*, 1960, 88, s. 98-120.
- TOWSAND, Gavin. Some Rhetorical Battle-Pictures in Dio. *Hermes*, 1964, 92, s. 467-481.
- VAN DE STOCKT, Luc. A Plutarchan *Hypomnema* on self-love. *American Journal of Philology*, 1999, 120, s. 575-599.
- WIEDEMANN, Thomas. Tiberius to Nero. In *The Cambridge Ancient History*. Vyd. A. BOWMAN – E. CHAMPLIN – A. LINTOTT. Cambridge: Cambridge University Press 1996, X, s. 241-256.

Mgr. Michal Habaj, Ph.D., Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, Trnava, 917 01
michal.habaj33@gmail.com